

מורא מקדש - גדרי המצווה ואופן קיומה בימינו

- א. מורא - בלב ובמעשה
- ב. יראת ה' - שורש כל היראות
 1. יראת ה'
 2. יראת חכמים
 3. מורא אב ואם
 4. מורא מלך
 5. מורא שבת
 - ג. מורא וכבוד
 - ד. מורא מקדש לאחר החורבן
 - ה. מורא מקדש מחוץ לעזרה
 - ו. דעת הרב קוק על מורא מקדש
 - ז. כיצד ראוי לקיים היום מצוות מורא מקדש?
 - ח. סוף דבר

הכמיהה להשבת השכינה לציון וסדר העבודה לירושלים הייתה תמיד בלבבות ישראל, כמוסה בתוך השאיפה ליציאה מהגלות הקשה. ככל שאנו מתקדמים במהלך הגאולה, ההתייחסות למקדש ועבודתו קובעת ברכה לעצמה וצוברת תאוצה. התקדמות מבורכת זו מחייבת לימוד, בירור וזיקוק. אחרי שנות הגלות זכינו שהאהבה, הדבקות והשמחה, מקבלות את מקומן הראוי בעבודת ה', וודאי יהיה להן מקום חשוב גם בעבודת ה' בבית המקדש. אך כמו בכל דבר, האיזון ומציאת שביל הזהב היא עבודה רבה, וביחס לבית המקדש על אחת כמה וכמה. ולכן בגישתנו אל הקודש חשוב לברר מה מקומה של היראה בבית המקדש.

א. מורא - בלב ובמעשה

התורה מצווה על מורא מקדש בפרשת קדושים (יט, ל) ושוב בפרשת בהר (כו, ב): "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'".

הרמב"ם בסה"מ (עשה כא) כותב שמורא מקדש מתבטא בראש וראשונה בלב - "שנשים בנפשנו משא הפחד", ומבאר זאת החינוך (רנד): "כדי שיתרככו לבבינו בבואנו אליו". לאחר מכן מביא הרמב"ם את הגדרים המעשיים של יראה זו: "וגדר זאת היראה... לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל גבי רגליו וכו'".

כדי להבין את מצוות מורא מקדש, ואת היחס והמשקל של כל אחד מהצדדים המוזכרים כדאי להתבונן במצוות יראה אחרות.

ב. יראת ה' – שורש כל היראות

השורש של כל מצוות היראה זו מצוות יראת ה' וממנה משתלשלות כל מצוות היראה של מי שמייצג ומבטא את אותה היראה, כפי שנראה להלן.

1. יראת ה'

יראת שמים היא השורש של כל עבודת ה' והרמב"ם מונה אותה כמצווה הרביעית בספר המצוות:

והמצוה הרביעית היא שצונו להאמין יראתו יתעלה ולהפחד ממנו, ולא נהיה ככופרים ההולכים בקרי, אבל נירא ביאת ענשו בכל עת, והוא אמרו יתעלה "את ה' א-להיך תירא". (רמב"ם, ספר המצוות, מצות עשה ד')

2. יראת חכמים

מיראת שמים נגזרת מצוות יראה גם למלמדי תורת ה' – החכמים, כדרשת רבי עקיבא (פסחים כב ע"ב): "את ה' אלהיך תירא – לרבות תלמידי חכמים". כלומר, חכמים הם הצינור המעביר לנו את תורת ה' וממילא היראה מפניהם יסודה ביראת שמים. מצווה זו באה יחד עם המצווה לכבד את החכמים, כפי שמבאר הרמב"ם בספר המצוות.

והמצוה הר"ט היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם והוא אמרו ית' "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", ולשון ספרא "תקום - והדרת" – קימה שיש בה הידור... דע שיש בכבוד דברים מיוחדים ונוספים על התלמיד, וזה כי כבוד התלמיד את רבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא חייב לכל חכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא. שהם כבר בארו שחוק רבו עליו יותר גדול מחוק אביו שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו. (שם, מצות עשה רט)

3. מורא אב ואם

גם היחס להורים הוקש ליחס לקב"ה: כדברי הגמרא (קידושין ל ע"ב): "שלשה שותפין הן באדם: הקדוש ברוך הוא, ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני".

שורש מורא תלמידי חכמים נעוץ בתורה שהיא קניינם, ואילו שורש מורא אב ואם מבואר כשותפות עם הקב"ה ביצירת הוולד. ולכן אומרת (שם) הברייתא: "נאמר: 'איש אמו ואביו תיראו', ונאמר: 'את ה' א-להיך תירא ואותו תעבוד', השווה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום".

4. מורא מלך

הרמב"ם משווה בין מורא אב ואם למורא המלך:

והמצוה הרי"א היא שצונו לירא מאב ואם והוא שיתנהג עמהם כמנהג מי שהוא רא ממנו שיענישהו כמו המלך וילך עמהם כדרך שילך עם מי שיפחד ממנו

ויירא מהגיע לו ממנו מה שימאס. והוא אמרו יתעלה (קדושים יט) איש אמו ואביו תיראו. ולשון ספרא (שם) אי זה הוא מורא לא יושב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו. (שם, מצות עשה ריא)

הספרי (מובא בסה"מ במצוות מינוי מלך) כותב: "שום תשים עליך מלך שתהא אימתו מוטלת עליך" ניתן לראות זאת כחזוק לתפקודו של המלך. וניתן לומר שגם יראה זו מבוססת על כך שהמלך מבטא את מלכות ה' בעולם, וזה בא לידי ביטוי בהיתר למלך מבית דוד לשבת בעזרה.

5. מורא שבת

הקדושה בעולם באה לידי ביטוי באנשים, במקום ובזמן. חכמים, הורים ומלך, הם אנשים שיש לירא מהם; המקדש הוא מקום המחייב יראה. היראים אומר שיש מצוות יראה גם בזמן - יראה מן השבת. היראים מבסס זאת על ההיקש בפסוק בין מורא מקדש לשבת: "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'".

מורא שבת. כשם שצוה הב"ה לתת מורא וכיבוד למקדש, כך צוה לתת לשבת, שהרי הוקשו זה לזה דכתיב "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו". ומהו מורא שבת - שיחשוב אדם בלבו לכבד את השבת ולשמור ולהיות חרד על הדבר. ולא מן השבת אתה ירא אלא ממי שהזהיר על השבת.

(ספר יראים סימן תי [דפוס ישן - צח])

ראינו אפוא שמצוות מורא מקדש היא חלק ממערך מצוות שמשתלשלות ממצוות יראת ה' ומחייבות יראה ממה שמבטא את קדושת ה' - באנשים, במקום, ולדעת היראים אף בזמן.

ג. מורא וכבוד

את כל המצוות אנו צריכים לקיים מתוך יראה ואהבה¹, ולכן מצוות היראה באות ביחד עם מצוות מקבילות שנותנות יחד את היחס הנכון.

אנו מצווים על יראת שמים ועל אהבת ה'.² הרמב"ם מבאר שאותה הדרך המובילה לאהבה ה' מובילה גם ליראה - ההתבוננות בגדלות הבורא מביאה לאהבה גדולה ולרצון

1. ראה של"ה יומא הגה' פרק דרך חיים תוכחת מוסר: "ועל דחילו ורחימו יתבארו הפסוקים. כתיב (תהלים ב, יא) 'עבדו את ה' ביראה', וכתיב (שם ק, ב) 'עבדו את ה' בשמחה'. כי התורה והמצוה צריכין להיות בדחילו ורחימו. הדחילו - היא ירא אולי מקצר בעסק התורה ובקיום המצוה; והרחימו - יתמלא אהבה ושמחה שזוכה לעסוק בתורת ה' ולקיים מצוותיו".

2. לשון הרמב"ם בספר המצוות, מצווה ג: "המצוה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. ולשון ספרי (פרשת שמע) לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך".

לקרבה אליו. ובאותה מידה היא מביאה להבנה מה רב המרחק בין האדם לבין הבורא וממילא לרתיעה ופחד:

האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך", ונאמר "את ה' אלהיך תירא". והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו... (רמב"ם, יסודי התורה ב, א-ב)

במצוות היראה המכוונות כלפי נושאי שם ה' בעולם הזה – החכמים, אב ואם, המלך והשבת – המצווה ה'תאומה המשלימה' של היראה היא מצוות כיבוד. במצוות מורא תלמידי חכמים כתב הרמב"ם: "ויתחייב לו עם הכבוד המורא"; במצוות הבן על הוריו נאמרו שתי מצוות נפרדות "כבד את אביך ואת אמך" ו"איש אמו ואביו תיראו"; וכן בשבת אנו מצווים לכבד את השבת ברחיצה בלבוש וכד' ולפי היראים שהובא לעיל יש מצווה מורא שבת. וכן במלך: "כבוד גדול נוהגים במלך ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם" (רמב"ם הלכות מלכים פ"ב ה"א).

הפחד הוא רגש שמדכא ומרסן את עוצמות האדם ומונע ממנו לעשות מעשים שאינם הולמים כלפי נשוא הפחד. רגש זו שורה באדם בעקבות קיום מצוות היראה האוסרות לעשות מעשים שיש בהם קלות ראש או זלזול. **הכבוד** בא מאהבה, מרצון להתקרב ולעשות מעשים שמבטאים את הערכה לנשוא הכבוד. לכן המצוות המחייבות לקום לפעול ולכבד, הן סניף ותולדה של מצוות האהבה.³ הכבוד מתבטא בעשייה, והמורא מתבטא באי-עשייה.⁴ וכך כותב בעל ערוך-השולחן במצוות כיבוד ומורא אב ואם:

הכיבוד והמורא שני עניינים הם. כיבוד הוא ענייני מעשים בפועל, כמו להאכילו להשקותו וכיוצא בזה כמו שיתבאר.

3. בדרגה הגבוהה של יראה – יראת הרוממות הפער בין הכבוד למורא קטן. יראת הרוממות לא משתקת את האדם אלא מעוררת אותו להתקרב אל ה' ביראה – ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך (תהילים ח)

4. למרות שמצוות המורא הן מצוות עשה, אולי כי היסוד שלהם הוא הרגשת הנפש שהיא הרגשה אקטיבית ולא הימנעות מעשייה.

והמורא הוא יראת המעלה דמורא הוא בלב... איזהו מורא לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו או מקום המיוחד לו להתפלל ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו.⁵ (ערוך השולחן יו"ד סי' רמ ח-ט)

כל אלו מאפיינים את מצוות המורא האחרות. אולם, למצוות מורא מקדש לא מצינו מצווה מקבילה - כבוד מקדש,⁶ והדבר אומר דרשני.

הרמב"ם (בית הבחירה פרק ז) מונה את ההנהגות המחויבות ממצוות מורא מקדש וכוללות איסורים רבים: כניסה במקל מנעל ואפונדה, יריקה, ישיבה בעזרה ועוד. כל אלו דברים שנאמרו בדרך שלילה - איסורי עשייה.

לא מצינו הלכות מקבילות המחויבות מדין כיבוד כמו בשבת הורים וחכמים. הרמב"ם מזכיר הנהגה של כבוד בהקשר למקדש רק בהלכות ביאת המקדש (א, יז), וזאת אגב הלכות עבודת הכהנים במקדש, שם כותב הרמב"ם שם שגם לישראל אסור להיכנס למקדש שתוי יין, פרוע ראש או קרוע בגדים, והוא מבאר זאת כך: "שאיין זה כבוד ומורא לבית הגדול והקדוש שיכנס בו מנוול". מי שנכנס 'מנוול' למקדש פוגם במורא מקדש כי זו התנהגות לא מכובדת המביעה זלזול. אבל אין כאן מצווה חיובית של כבוד.⁷

אמנם יש הלכות שנגזרות מעניין הכבוד אבל הן לא מוטלות על כל באי המקדש. **בוני המקדש** חייבים לבנות אותו בצורה מכובדת מאוד⁸ ולשמור על תחזוקה נאותה. הכהנים והלוויים שומרים סביבות המקדש. אחד הטעמים לכך הוא כבוד המקדש. כפי שכותב הרמב"ם (בית הבחירה ח, א): שאין שמירתו אלא כבוד לו, אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין. אולם על כלל ישראל אין מצווה לכבד את המקדש אלא לכבד את הכהנים.⁹

-
5. "וכל דבר שיש בו העדר הכבוד הוא עבירה על 'איש אמו ואביו תיראו' וכ"ש כשמבזה אותם בדברים" (ערוך השולחן שם).
 6. אמנם היראים (סי' תט [דפוס ישן: שכד]) מזכיר בתוך מצוות מורא מקדש גם את כיבוד המקדש: "מורא מקדש - ויראת מאלהיך צוה בהכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש שניהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו". אך הרמב"ם בסה"מ (מצווה כא) לא הזכיר כבוד אלא מורא.
 7. אמנם, בהלכות בית הבחירה פרק ז, לאחר שהזכיר (בהלכה ב) את רשימת האיסורים הכלולים במצוות מורא מקדש, כתב הרמב"ם (בהלכה ג) את החיוב להקיף דרך ימין. אך נראה שאין זה מדין מורא מקדש והובא בפרק זה אגב אורחא.
 8. וכך כותב הרמב"ם (בית הבחירה א, יא): "ומצוה מן המובחר לחזק את הבנין ולהגביהו כפי כח הציבור שנאמר 'ולרומם את בית א-להינו', ומפארין אותו ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו ה"ז מצוה".
 9. ראה רמב"ם (כלי המקדש ד, א-ב): "מצות עשה היא להבדיל הכהנים ולקדשם ולהכינם לקרבן שנאמר 'וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב'. וצריך כל אדם מישראל לנהוג בהן כבוד הרבה

העולה מכך הוא שמצוות מורא מקדש היא נקודת מוצא ראשונית ביחסו למקדש, ועל גביה צריך לבנות את הקומות הנוספות. כל הקרב אל הקודש מצווה לשים בנפשו משא הפחד והיראה ולא לעשות מעשים שיש בהם קלות ראש או זלזול ואין עליו חובת אהבה או כבוד למקדש.¹⁰

ד. מורא מקדש לאחר החורבן

כל זאת בהיות היכל על מכוננו, כהנים בעבודתם ולויים בשירם ובזמרם. האם גם היום שלדאבוננו שועלים מהלכים בו ועושים בו כבתוך שלהם האם קיימת עדיין מצוות מורא מקדש?

הרמב"ם (בית הבחירה ז, ז) פוסק שמצוות מורא מקדש חלה גם היום.

אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם ולא ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד.

גם הראב"ד שחולק על הרמב"ם ואומר שאין כרת לנכנס בזה"ז בטומאה למקום המקדש, אינו משיג על דבריו כאן ומודה שמצוות מורא מקדש קיימת היום.¹¹

ולהקדים אותם לכל דבר שבקדושה, לפתוח בתורה ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון".
ואכן בגדי כהונה הם 'לכבוד ולתפארת'.

10. יתכן שהדבר נובע גם מחשש ייחוס כוחות למקדש עצמו שעלול להביא את האדם לעבודה זרה. כמו שמצינו בגמרא יבמות ו ע"ב: "אף מורא האמורה במקדש - לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש". ובתוספות שם מבארים שהחשש הוא שלא ישתחוה למקדש לשם אלוהות.

11. הרב קוק (משפט כהן ס' צו) דן באריכות בדעת הראב"ד האם הוא פוסק כמ"ד שקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל, או שהמחלוקת שלו עם הרמב"ם היא בדברים אחרים עיי"ש. גם אם נאמר שהראב"ד פוסק כמ"ד שלא קדשה לע"ל, הוא סובר שמורא מקדש לא תלוי בהיות המקדש בנוי ולא בקדושה אלא בעצם בחירת המקום.

וראה דברי החת"ס (יור"ד רלג): "דמ"מ עכ"פ קדושת בית אלקי' וזה שער השמים לא בטל ולא יתבטל, כי אין אנו עוסקים אם חייב כרת הנכנס להר הבית בזה"ז או לא כי מאי איכפת לן בזה, אך עיקר הוא במה שבמקום הר המוריה הוא שער השמים. וטרם נתקדש הארץ ע"י יהושע ועזרא - כבר הקריב שם אדם הראשון ונח ונעקד יצחק וחלם יעקב סולם, ושוב נעלם עד שהאיר ה' עיניהם בימי דוד המלך עליו השלום 'הנה שמענוהו באפרתה מצאנוהו בשדי יער'".

אמנם הטורי-אבן (מגילה כח ע"א) כתב שהגמרא ביבמות שאומרת מורא מקדש לעולם סוברת שקדשה לע"ל, והגמרא במגילה שאומרת שבתו כנסיות שחרבו עומדים בקדושתם זה רק מדרבנן.

ה. מורא מקדש מחוץ לעזרה

מורא מקדש נוהג בעזרה וגם מחוץ לה. לדעת המאירי בהר הבית החיוב הוא רק **מדרבנו**:

יראת המקדש מצות עשה, שנאמר "ואת מקדשי תיראו" ... ומדברי סופרים אף בהר הבית כן, הא מן התורה הר הבית מותר בכך שהרי מחנה לויה הוא ואין קרוי מקדש אלא מה שאם נכנס לשם בטומאה חייב הא מדברי סופרים אף הר הבית בכלל זה. (בית הבחירה למאירי, יבמות ו ע"ב)

אולם הרמב"ם בפ"ז מהלכות בית הבחירה מביא את הלכות מורא מקדש בעזרה ובהר הבית ולא מזכיר שיש הבדל ביניהם. ונראה שסובר שמורא מקדש בהר הבית הוא דאורייתא.

היראים (לעיל) והמנחת-חינוך (מצווה רנד) כתבו שמורא מקדש דאורייתא והכתוב מסרו לחכמים באיזה עניין זה נקרא מורא מקדש בכל מקום לפי עניינו.

ומדוע באמת כך? הרי ציווי התורה הוא: 'ממקדשי תיראו' ואין קרוי מקדש אלא העזרה? נראה, שהרמב"ם מסכים עקרונית עם המאירי, שמורא מקדש מתייחס למחנה שכינה המקודש - העזרה, ואעפ"כ לדבריו מורא מקדש בהר הבית הוא דאורייתא משום שכל עיקר עניינו של הר הבית (מחנה לויה) הוא יצירת אזור חיץ בין מחנה ישראל למחנה שכינה. לכן בהר הבית לא מקיימים שום מצווה מעשית, ומטרתו היא הרחקה מן העזרה. וזה דין דאורייתא שיהיה מחנה נוסף סביב העזרה להרחקת חלק מהטמאים ולקיום מורא מקדש.

בפרשת קורח מבארת התורה, בעקבות תלונות בני ישראל "הן גוענו כלנו אבדנו, כל הקרב הקרב אל מקדש ה' ימות", שתפקיד הכהנים והלוויים לשמור את משמרת אוהל מועד כדי שזר לא יקרב אליהם.¹² זהו חלק עיקרי מתפקידם של הלוויים לשמור על הריחוק של העם מן המקדש.

גם פסוקי התורה ביחס להר המוריה בעקידת יצחק (המקום היחיד שבו התורה מתייחסת להר הבית) מראים שהיראה היא עניין מהותי להר הבית בכללו: "כי עתה ידעתי כי ירא א-להים אתה"¹³; וכן המדרשים קושרים את הר הבית למדת היראה: (בראשית רבה נה, ז): "הר המוריה - מקום שיראה יוצאת לעולם"; (תנחומא וירא כב): "הר המוריה - שמיראות של הקב"ה נעשה הר".

12. ואיתא בספרים שהלוויים קשורים למדת הדין.

13. הרב קוק בעולת ראייה מבאר מדוע זכה אחרי העקידה למידת היראה. כיוון שכשאברהם הסכים לעקוד את בנו הוא ביטל את כל ישותו, את אהבתו לבנו, את כל האידיאלים שלו, את כל השאיפה שלו לבניין אומה מזרעו שתקרא בשם ה' בעולם. וכל זאת מתוך יראת שמים, מתוך הבנה שגודלת ה' היא מעבר לכל רגש ומעבר לכל מה שאדם יכול לתפוס בשכלו.

ו. דעת הרב קוק על מורא מקדש

הרב קוק (משפט כהן סי' צו) כתב תגובה לרב חיים הירשנזון שרצה להתיר כניסה בטומאה גם לעזרה בטענה שמקום המקדש לא קדוש היום. הרב כותב שם שגם למ"ד שקדושת המקדש לא קדשה לעתיד לבוא מסתבר שחז"ל אסרו את הכניסה מדרבנן, כי חכמים מתקנים כעין דאורייתא, וגם התורה כחלק ממצוות מורא המקדש הזהירה שלא נתקרב למקדש ללא הכנה מתאימה, ואם כן קל וחומר שלא להיכנס לשם בטומאה. והוא מביא לכך כמה ראיות:

א. הרמב"ם במורה נבוכים אומר שהטעם לאיסור על הטמאים להיכנס למקדש הוא כדי שאנשים לא יבואו אל המקדש באופן תדיר.

ב. החינוך (מצווה קפד) כותב שהאיסור לכוהן להיכנס בכל עת אל הקודש הוא כדי "שיקבעו המשרתים בנפשותם גדולת המקום ומעלתו ותהיה תמיד יראתו על פניהם".

ג. הגמרא במסכת תמורה (ד ע"א) מעלה אפשרות שהאזהרה למוציא שם שמים לבטלה היא מ"את ה' א-להיך תירא" כלומר שיראת ה' מושגת ע"י הזהירות מלהזכיר שם שמים לבטלה.

ד. האיסור להגות את שם ה' המפורש מחוץ למקדש מורה לנו שאין אנו מוכשרים למעלה עליונה זו של הזכרת השם הקדוש.

ומכאן שגם הזהירות מלהתקרב למקדש בהיותנו טמאים הוא קיום של מצות מורא מקדש, והוא יותר יקר מאותה היראה הבאה בדרך קירוב בעת שאין אנו מוכשרים לו.

ז. כיצד ראוי לקיים היום מצוות מורא מקדש?

יש הרואים¹⁴ במצווה זו את אחד הנימוקים לעלות היום להר הבית. טענתם שמצוות מורא מקדש היא מצווה בקום ועשה, שדרך קיומה הוא בכניסה להר הבית כדי לירא שם, ולכן רק מי שעולה להר הבית יכול לקיים את מצווה זו. הם מביאים ראיה מן התרגומים ומן הרמב"ן לפסוק 'ממקדשי תיראו' שיש לבוא אל המקדש כדי לקיים מצוות יראה. במקום לתרגם 'וממקדשי תהון דחלין' תרגם אונקלוס: "ולבית מקדשי תהון דחלין"; ובתרגום ירושלמי פירש יותר: ולבית מוקדשי תהון אזלי בדחלא" (וכנראה סמך זאת ללשון הכתוב בתהילים נה, טו: "בבית א-להים נהלך ברגש"). והרמב"ן (בפירושו לפסוק) כתב במפורש שהיראה מתקיימת בעת העלייה לרגל: "ומורא המקדש שיבוא שם ברגלים וירא ממנו". וכן מוכיחים זאת ממצוות מורא אב ואם שמקיימים אותה לא ע"י ריחוק מההורים אלא

14. עיין ספר גבעת הלבונה עמוד עב.

שיש להתקרב אליהם תוך הקפדה על מצוות המורא. מכאן שריחוק הוא לא יראה. וכדי לקיים מצוות יראה צריך להיות במקום היראה.

ואכן יש מן האמת בטענה זו, מי שמתעלם מנושא המקדש באמת לא מקיים מצוות מורא מקדש.¹⁵ ומי שנכנס בהיתר וירא ממי ששיכן שמו בבית הזה ומקפיד על כל גדרי המצווה אכן מקיים מצוות מורא מקדש. אך זה לא אומר שעלינו להיכנס להר הבית כדי לקיים מצוות מורא מקדש. ונראה לומר ההיפך, שמורא מקדש הוא סיבה לא לעלות להר הבית.¹⁶

כפי שהתבאר לעיל, לכל מצוות היראה יש מצוות מקבילות שעניינן קירוב ואהבה, ומצוות היראה מטרתן להרחיק כדי לשמור על האיזון.

ניקח כדוגמא את היחס להורים. אכן, יש חיוב להתקרב להורים, אבל זה לא בגלל מצוות מורא אלא בגלל מצוות כיבוד הורים. אם לא הייתה מצוות כיבוד הורים אכן כדי לא להיכשל במורא הורים היה ראוי להתרחק מהם וליראה מהם רק בליבו. כמובן, שזה לא נכון בגלל מצוות הכיבוד.

במקדש לעומת זאת אין מצוות כיבוד המחייבת להיות קרובים אל המקדש באופן תדיר. יש מטרות שונות המחייבות אותנו להגיע למקום המקדש. כשהמקדש על מכוננו - עלייה לרגל שלוש פעמים בשנה. גם היום יתכן שיש לעלות להר הבית כדי לבסס את שלטוננו שם, אבל לא בגלל מצוות המורא.

ונראה שזו כוונת הרמב"ן: "ומורא המקדש שיבוא שם ברגלים וירא ממנו" - לא שנבוא ברגלים כדי לקיים מורא מקדש, אלא שכאשר באים למקדש יש לירא. אם השיקול לבוא הוא לקיום 'מורא מקדש' מדוע כותב הרמב"ן דווקא ברגלים הרי מצוות מורא היא תמידית? אלא כוונתו שכאשר נבוא ברגלים לעזרה כדי לקיים עלייה לרגל נעשה זאת ביראה. וכן נראה שזה הפירוש בתרגומים.

מעבר לשיקול העקרוני, יש לבדוק את ההיבט המעשי. הטענה שיש לעלות להר הבית כדי לקיים מצוות מורא מבוססת על ההנחה שמי שעולה היום להר הבית מקיים את המצווה ומי שלא עולה לא יכול לקיימה, אולם כפי שנראה אין כך הדבר.

כאמור היראה מתחלקת ליראה בנפש ובמעשים. את היראה בנפש: "עד שנשים בנפשנו משא הפחד והיראה" ניתן לקיים בכל מקום. אדם יכול לשים בנפשו משא הפחד והיראה

15. אין זה ביטול מצוות עשה אלא אי קיום.

16. ישנם שיקולים אחרים מלבד מצוות מורא מקדש בעד ונגד עלייה להר הבית היום. מאמר זה עוסק רק בניסיון לברר את מהותה של מצוות מורא מקדש. והלכה למעשה יכריעו גדולי הדור.

גם מחוץ להר הבית (למשל ב'סיבוב שערים' או בלימוד הלכות המקדש). ומאידך יתכן להיכנס להר הבית ולא להרגיש זאת.

הגדרים המעשיים מתחלקים לשלושה: אלו שקיומם גם מחוץ להר הבית; אלו שקיומם בעזרה, ואותם גם העולים להר הבית לא יכולים לקיימם בגלל איסור הכניסה לעזרה בטומאת מת; וגדרים שקיומם גם בהר הבית וגם בעזרה אך לא ניתן לקיימם מחוץ להר.

1. הדברים הנוהגים גם מחוץ להר הבית

ולא יעשה הר הבית דרך שיכנס מפתח זו ויצא מפתח שכנגדה כדי לקצר הדרך אלא יקיפו מבחוץ, ולא יכנס לו אלא לדבר מצוה. (רמב"ם, בית הבחירה ז, ב) אסור לאדם לעולם שיפנה או שיישן בין מזרח למערב, ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום מפני שההיכל במערב. (שם, הל' ט)

ואסור לאדם שיעשה בית תבנית היכל, אכסדרא תבנית אולם, חצר כנגד העזרה, שולחן בצורת שולחן, ומנורה בצורת מנורה, אבל עושה הוא מנורה של חמשה קנים או של שמונה קנים או מנורה שאינה של מתכת אף על פי שיש לה שבעה קנים.¹⁷ (שם, הל' י)

2. הדברים הנוהגים רק בעזרה

כל שהשלים עבודה ונסתלק לו אינו יוצא ואחוריו להיכל אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך בנחת על צדו עד שיצא מן העזרה, וכן אנשי משמר ואנשי מעמד ולוים מדוכנן כך הם יוצאין מן המקדש כמי שפוסע אחר תפלה לאחוריו, כל זה ליראה מן המקדש. (שם הל' ד)

וכל הנכנס לעזרה יהלך בנחת במקום שמותר לו להכנס לשם, ויראה עצמו שהוא עומד לפני י"י כמו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים, ומהלך באימה וביראה ורעדה שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש. (שם הל' ה)

ואסור לכל אדם לישיב בכל העזרה ואין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה', והסנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית לא היו יושבין אלא בחציה של חול. (שם הל' ו)

17. יש עוד הלכה שנוהגת מחוץ להר הבית אך לא נוהגת היום: "בזמן שהמקדש בנוי אסור לו לאדם להקל את ראשו מן הצופים שהוא חוץ לירושלים ולפנים, והוא שיהיה רואה את המקדש, ולא יהיה גדר מפסיק בינו ובין המקדש". (קלות ראש במקום שרואים את המקדש היא רק כשהמקדש בנוי).

3. הדברים הנוהגים בהר הבית ובעזרה

ואי זו היא יראתו לא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו או באפונדתו או באבק שעל רגליו או במעות הצרורין לו בסדינו ואין צ"ל שאסור לרוק בכל הר הבית אלא אם נזדמן לו רוק מבליעו בכסותו. (שם הל' ב)

וכל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל. (שם הל' ג)

נראה שמי שאף פעם לא הולך עם מקל או באפונדה או עם מעות צרורות ונכנס כך להר הבית לא מקיים בכך מצוות יראה, רק בחליצת נעליים ניכרת היראה על הנכנסים, ומי שנכנס בנעליים שאינן של עור והולך בהם כל הזמן גם בזה לא ניכרת יראתו.

הקפה דרך ימין - לכאורה למרות שהרמב"ם מביא זאת בתוך הלכות מורא מקדש אין זה מדין מורא מקדש והובא בפרק זה אגב אורחא. בספר דרך-חכמה לר"ח קנייבסקי בביאור-הלכה על הלכה זו כתב שהקפה דרך ימין אינה חיוב אלא הנהגה טובה שהרי אבליים מקיפים הפוך.

ראינו אפוא שגם אם נאמר שיש לעלות להר הבית כדי לקיים מצוות יראה אין כמעט שום משמעות מעשית לכך. אדרבה, בעלייה להר הבית עלולים להיכשל ולעבור על מורא מקדש כדלהלן.

בהלכה ה כתב הרמב"ם: "לא יקל אדם את ראשו כנגד שער מזרחי של עזרה שהוא שער ניקנור, מפני שהוא מכוון כנגד בית קדש הקדשים".

בהלכות ביאת המקדש (א, יז) מוסיף הרמב"ם:

כן אסור לכל אדם בין כהן בין ישראל להכנס למקדש כולו מתחילת עזרת ישראל ולפנים כשהוא שתוי יין או שכור או פרוע ראש דרך ניוול או קרוע בגדים, אף על פי שאינו באזהרה שאין זה כבוד ומורא לבית הגדול והקדוש שיכנס בו מנוול, אבל ישראל שגדל שערו עד שנעשה מחלפת ולא היה דרך ניוול הרי זה מותר להכנס לעזרת ישראל.

כלומר מעבר לגדרים הברורים של מורא מקדש (נעליים יריקה קפנדריא וכד') יש איסור בהתנהגות של קלות ראש שגבולותיה אינם מבוררים דיים.

א. המשנה-למלך (שם הלכה ה) כותב שגנאי הוא לעמוד בלא מצנפת.

ב. הר-המוריה (שם הלכה ב) כותב כשאוחז מנעליו בידיו זה מגונה יותר ממי שנועל נעליו.

ג. ערוך-השולחן (יו"ד יד, ה) כתב שאסור לדבר בהר הבית דברי רשות.

ד. בספר יראים (ס' תט) כתב: "ותן לחכם ויחכם עוד שישמור אדם עצמו מקלות ראש הדומה לקלות ראש ששנו חכמים וכ"ש מחמור ממנו"¹⁸.

למורא מקדש יש גם השלכה על עצם הכניסה למקומות שיש בהם ספק איסור כניסה בטומאת מת. יש כללים בהלכה מתי ראוי להחמיר בספקות. בעניין הר הבית יש שיקול נוסף להחמיר – מורא מקדש. ולכן במקומות המסופקים¹⁹ ראוי שלא להיכנס גם מדין מורא מקדש.

את מצוות 'אל יבוא בכל עת אל הקודש' מבאר הרמב"ם מפני היראה, וכך דבריו:

שהזהיר כהן גדול מהכנס למקדש בכל עת מפני כבוד המקדש וגדולתו ויראה
ופחד מן השכינה. (רמב"ם, סה"מ ל"ת סח)

כלומר שאיסור כניסה בזמן האסור הוא בגלל היראה מן השכינה.

בהררי-בשדה שעל ספר מקדש-מלך (עמוד מג) כותב: שבכל ביאת טמא למקדש הוא עובר על העשה של מורא מקדש נוסף על האיסור של כניסה בטומאה, שהרי כתב הרמב"ם:

אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו
 בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם. (רמב"ם בית הבחירה ז, ז)

הרב ז'ולטי במשנת-יעבץ (או"ח מז, ה) מקשה על הרמב"ם, הרי למקום שאסור להיכנס מחמת הטומאה אסור בלאו הכי להיכנס, ומה מוסיף האיסור של מורא מקדש? והוא עונה:

שהרמב"ם בא להשמיענו חידוש דין, שטמא שנכנס למקום שאסור לו להיכנס עובר על עשה של מורא מקדש, גם באופן שלא עבר על לאו ועשה של טומאת מקדש, כגון שנכנס למקום שהוא ספק מקדש, או ספק הר הבית, ואף על פי שכלפי שמיא גליא שלא עבר על איסור לאו ועשה של טומאת מקדש, משום שהמקום שנכנס אליו אינו משטח הר הבית ומקום המקדש. אבל על עשה של מורא מקדש הוא עבר מתורת ודאי כי מי שיש לו מורא לא נכנס גם מספק ואין לך מקיל ראש יותר מזה שאינו חושש לספק ונכנס לשם.²⁰

18. אכן, יתכן לומר שמי שנכנס להר הבית ומקפיד מאוד בכל חשש של קלות ראש גם בדברים שלא מבוארים בפוסקים מקיים בזאת מצוות מורא מקדש.

19. ראה בגיליונות האחרונים של 'מעלין בקודש' דיון נרחב על מידת הוודאות של זיהוי ה'צכרה' כאבן השתיה ועל גבולות החיל.

20. וכך כתב הרב שבתי רפפורט במעלין בקודש א' לעניין קדושת עזרת נשים בזה"ז: "ולעניין הלכה למעשה, מצד אחד הסברה מכרעת כדעת הרדב"ז, כאמור ואף בלא כן בדרבנן הלך אחר המיקל – ואין לומר בזה שהלכה כבתראי, כיוון שלא הביאו את דברי הרדב"ז האמורים – והרי איסור הכניסה לעזרת נשים בטומאת מת הוא איסור דרבנן ויש מקום להקל כדברי הרדב"ז. מכל מקום ייתכן לומר שדין מורא מקדש מצריך זהירות יתירה והקפדה יתירה בקדושתו והרחקת הטומאה ממנו, ואין להקל

בעזרת ה' כשנזכה לעלות להראות למקום העזרה, נשתחוה בפשוט ידיים ורגליים בהתבטלות גמורה לפני הבורא, נחוש את רוממות הקדושה ונשים בנפשנו את משא הפחד והיראה, נקיים בזאת מצוות מורא מקדש במקום הקדושה.

כל עוד איננו ראויים לכך נחזק בנפשנו את תודעת המקדש נלמד הלכותיו ונקיים מורא מקדש ע"י זהירות יתירה.

ה. סוף דבר

מהותה של מצוות מורא מקדש היא תחושת רוממות הקדושה שיש במקדש מעבר לכל הנתפס בשכל אנושי. בעוד שבמצוות מורא אחרות יש מצוות מקבילות שמביאות לידי ביטוי את האהבה הכבוד והקירוב, במקדש היחס הראשוני הוא יראת הרוממות.

בימינו עיקר קיום מצוות מורא מקדש היא בזהירות מלהיכשל באיסורים בכניסה להר הבית למרות ההשתוקקות הרבה אל הקודש.

בזה מצד הלך אחר המיקל ומצד הכרעת הסברה. ולכן כיוון שבעל "חסדי דוד" פירש דעת מהרי"ט שגזרת ההרחקה מן החיל ועזרת נשים קיימת בזמן הזה, יש לחוש לדבריו ולהתרחק מן המקומות הידועים להיות מקום החיל ועזרת הנשים.

